

Els marcadors del discurs: caracterització general

Ferran Robles i Sabater (València / Basel)
Pau Bertomeu Pi (València / Heidelberg)

Summary: Discourse markers have not been a central issue in language studies until a very recent time; as a result, the first attempts to define and characterize this pragmatic category can only be found in the last two decades. The aim of this paper is to review and summarize the defining features of discourse markers in Catalan. To do so, we first propose a classification of these particles, based on Portolés (2007). Following Marín (2005) and Cuenca (2006, 2017), we then describe discourse markers on the grounds of cognitive grammar and its understanding of categories as open sets with fuzzy boundaries. In this way we intend to reach a prototypical representation of the class of discourse markers in Catalan which helps to better understand the ways in which they differ from other language categories and the functions they fulfill in discourse construction.

Keywords: Discourse markers, grammaticalization, cognitive grammar, text construction, metadiscourse ■

■ 1 Els marcadors del discurs i els processos de construcció textual

Els marcadors del discurs (en endavant, MD) han format part de les reflexions dels lingüistes europeus des dels mateixos inicis del pensament científic.¹ Tot i així, la seva definició com a categoria diferenciada és un fenomen recent, com també ho és l'auge que avui experimenta el seu estudi, esperonat pels avenços esdevinguts dins la lingüística del text en les tres darreres dècades, sobretot a partir de les aportacions de teories com la Formulació (Antos, 1982), l'Argumentació (Anscombe / Ducrot, 1983) i la Rellevància (Sperber / Wilson, 1986).

MD ha esdevingut el terme habitual per referir-se a

1 Autors com Nebrija (1492), Bello (1847), Grimm (1837), Paul (1897) o Wunderlich (1901) paren esment a les seves obres de diverses classes lèxiques (adverbis, preposicions, conjuncions, formes verbals finites, etc.) que posseeixen la capacitat d'inserir-se en els discursos per realitzar funcions distintes de les que desenvolupen dins la sintaxi oracional.

un conjunt d'expressions bàsiques en el discurs oral però difícilment classificables i, per tant, incòmodes des del punt de vista de la gramàtica tradicional, que generalment les ha marginades i ha eludit el seu estudi per considerar-les una mostra del caràcter subsidiari de la llengua parlada respecte de l'escrit. (Marín, 2005: 58–59)

Sota aquesta denominació estudiem avui tot un seguit de paraules, sintagmes i construccions que en cap cas formen una classe homogènia. El seu tret fonamental, que ens permet agrupar-los i diferenciar-los d'altres categories, és la capacitat d'actuar al marge de les relacions pròpies de l'enunciat. Són unitats discursives, que ocupen una posició extrapredicativa i expressen funcions supraoracionals, com ara la connexió textual, la modalització, l'organització de la informació o l'orientació argumentativa.

En aquest dossier s'estudien els MDs del català i altres llengües des de diverses perspectives, que van des de les anàlisis diacròniques i sincròniques de marcadors específics en llengua catalana al seu contrast amb unitats discursives de l'espanyol, francès, anglès, italià i alemany. Atès que el terme MD no compta amb la mateixa implantació en totes les tradicions lingüístiques i s'ha emprat per referir-se a realitats molt diverses, cal que recorrem a una caracterització bàsica que sigui aplicable a tots aquests idiomes. Per açò seguirem Portolés (2007: 25–26), qui defineix els MDs com

unidades lingüísticas invariables, que no ejercen una función sintáctica en el marco de la predicación oracional y poseen un cometido coincidente en el discurso: el de guiar, de acuerdo con sus distintas propiedades morfosintácticas, semánticas y pragmáticas, las inferencias que se realizan en la comunicación.

D'acord amb açò, la principal peculiaritat dels MDs és que no són unitats de la gramàtica, sinó peces de construcció del discurs, que recullen indicacions explicitades per l'emissor sobre el mateix procés d'elaboració del text o sobre com les seves parts han de ser interpretades perquè el receptor n'assoleixi una comprensió adient. La resistència dels MDs a ser explicats a partir de les relacions gramaticals pròpies de l'enunciat és una de les raons que explica la desatenció a què s'han vist sotmesos durant molt de temps; però no n'és l'única. En primer lloc, la inexistència d'una clara delimitació entre la sintaxi oracional i la textual impedia la identificació de fenòmens que són exclusius de l'àmbit textual o que mostren particularitats quan es donen en aquest nivell (Cuenca, 2006: 11–12; Borreguero / López, 2011: 169); en segon, l'heterogeneïtat formal dels MDs, els diferents modes com actuen sobre els membres del discurs i la diversitat d'instruccions metalingüístiques que són capaços d'expressar dificultà la seva delimitació

respecte d'altres categories (cf. Brinton, 1996: 34–35; Günthner, 2012: 27); en tercer, la impossibilitat de fixar una sèrie tancada de propietats formals i semàntiques discretes per a la seva definició dissuadí els lingüistes de considerar-los com una classe diferenciada (cf. Imo, 2012: 59–61); i en quart, trets constitutius dels MDs com el caràcter parentètic, el valor extrapredicatiu i l'escassa capacitat referencial propiciaren el seu bandejament en favor de combinacions sintagmàtiques més regulars, quedant sovint marginals al paper de complements adverbials perifèrics sense incidència en la construcció dels enunciats.

A la superació d'aquestes entrebanes han contribuït diversos factors, com ara l'abandonament de l'oració com a límit superior i unitat per excel·lència de l'anàlisi lingüística, l'aplicació de principis cognitivistes en la definició de les categories i, sobretot, l'adopció d'un marc teòric centrat en el discurs alhora com a procés i com a producte, que prengué consciència de la importància dels mecanismes de formulació i, en general, dels fenòmens lligats a la noció de discursivitat (cf. López / Loureda, 2013: 222–223).

La nova lingüística del text, de base pragmàtica i orientació comunicativa, estudia els MDs en el marc dels processos d'elaboració del discurs i les estratègies expressives creades pels parlants. Des de la seva perspectiva, el paper dels MDs en la comunicació no s'explica pels principis de recció i dependència emprats tradicionalment per descriure les relacions entre els membres del discurs, sinó des d'una concepció dinàmica de l'activitat formulativa dels parlants. Si convenim (amb Anscombe / Ducrot, 1983, i Portolés, 2004) que tota actuació lingüística humana és el resultat de l'acció voluntària que un individu duu a terme per tal d'assolir un propòsit concret, haurem de concloure que la construcció d'un text no serà mai un acte fortuït: els usuaris d'una llengua elaboren els seus textos seguint un pla preestablert i apliquen la seva capacitat per a la reflexió metalingüística a l'elecció dels recursos idiomàtics i les estratègies discursives més ajustades a l'objectiu que pretenen aconseguir (Antos, 1982: 14–15; Verschueren, 2000; Portolés, 2004: 37). És aquí on els MDs realitzen una tasca fonamental, de doble naturalesa: d'una banda, són peces d'un engranatge precís construït per un propòsit, puix que faciliten la unió i l'articulació dels continguts proposicionals que, codificats en forma d'enunciats, configuren el text (Ferrari / Borreguero, 2015: 48–50); d'altra banda, activen els processos mentals que el destinatari del text haurà de realitzar per assolir-ne una comprensió pertinent, amb la qual cosa col·laboren decisivament a assignar sentit als continguts semàntics possibilitant-ne l'enriquiment contextual

mitjançant la generació d'inferències (Blakemore, 2002: 165–167; Portolés, 2004: 99; Llopis, 2016: 246).

Atès que els MDs formen un grup heterogeni, convé que comencem identificant quins trets compartits pels seus membres ens permetran postular-ne una categoria diferenciada. No parlem en cap cas de condicions necessàries ni suficients definibles per criteris de presència/absència, sinó més aviat de propietats típiques que es mostren en major o menor mesura en els mots i construccions que solem incloure en aquesta classe i que poden ajudar-nos a bastir-ne una representació prototípica (Marín, 2005; Cuenca, 2006; Günthner, 2012; Imo, 2012).

■ 2 Els marcadors del discurs: classificació i caracterització

■ 2.1 Classificació dels marcadors del discurs

Els MDs comparteixen la capacitat de realitzar funcions d'àmbit supra-oracional, si bé les instruccions que expliciten són molt diverses i incideixen de distinta manera en la dinàmica discursiva. Hi ha MDs que estableixen formes particulars de composició textual; altres mostren la perspectiva personal des de la qual és expressat un contingut proposicional; finalment, n'hi ha que assenyalen la relació entre dos membres discursius o subratllen l'especial rellevància d'un segment per la prossecució d'una argumentació.

Considerant la instrucció proporcionada per cada MD, podem agrupar-los segons la funció procedimental que expressen i el mode en què contribueixen a un seguit de processos textuais prèviament fixats. Atès que el vincle entre MDs no és gramatical, sinó semàntico-pragmàtic, açò ha de permetre'ns establir relacions d'equivalència (o, si més no, de semblança) funcional entre ells.

Reproduïm la taxonomia de Portolés (2007: 137ss), que per als propòsits d'aquest treball adaptarem al català. Existeixen cinc grups de MDs:

a) Estructuradors de la informació. Permeten regular l'organització informativa dels discursos, facilitant la creació de tòpics i comentaris. No contribueixen a la progressió textual, ja que no aporten instruccions argumentatives. Són de tres classes:

a.1) Els comentadors: *bé, doncs bé, així les coses, (un cop) dit això*, etc. Introdueixen un membre discursiu, que és separat del discurs previ i presentat com un nou comentari.

a.2) Els ordenadors. Estructuren la informació i l'organitzen dins una seqüència. Tenen una doble funció: indiquen el lloc que un membre discursiu ocupa dins del conjunt d'una seqüència ordenada per parts; alhora, presenten la seqüència discursiva com un únic comentari, que s'organitza en subcomentaris. D'acord amb la posició que assignen al membre discursiu diferenciem els marcadors d'obertura: *en primer lloc, primerament, d'una banda, d'antuvi*, etc.; els de continuïtat: *en segon/tercer/... lloc, d'altra banda, per la seva part, igualment, del mateix mode*, etc.; i els de cloenda: *per últim, en darrer lloc, en darrer terme, finalment, per acabar*, etc.

a.3) Els digressors: *per cert, sigui dit de passada, tot sigui dit, canviant de tema*, etc. Introdueixen un comentari marginal respecte de l'argumentació desenvolupada en el discurs previ.

b) Els connectors. Estableixen un vincle semàntic i pragmàtic entre dos membres discursius. Aquesta relació s'entén com l'explicitació d'un seguit d'instruccions que guien les inferències que necessitarà el receptor per transitar d'una proposició textual a la següent. Són de tres classes:

b.1) Els connectors additius: *a més, a sobre, és més, inclús, fins i tot*, etc. Uneixen membres discursius que comparteixen la mateixa orientació argumentativa. Alguns com *fins i tot i a sobre* assenyalen, a més, que el segon dels membres enllaçats ocupa un lloc superior dins una escala gradual.

b.2) Els connectors consecutius: *doncs, per tant, així (doncs), per consegüent, en conseqüència, aleshores*, etc. Introdueixen un membre discursiu que és presentat com la conseqüència o el resultat de la proposició expressada en el membre anterior.

b.3) Els connectors contraargumentatius: *en canvi, per contra, no obstant, tanmateix, al contrari, amb tot, ara bé*, etc. Enllacen dos membres discursius i presenten el segon com a supressor o atenuador d'alguna conclusió que pogués derivar-se del primer.

c) Els reformuladors. Introdueixen un segment discursiu que és presentat com una nova formulació del que expressava el membre anterior. Són de tres classes:

c.1) D'explicació: *és a dir, o sigui, és a saber, això és, vull dir*, etc. El nou membre discursiu explica, aclareix, il·lustra o especifica un referent explícit o implícit en el discurs previ.

c.2) De rectificació: *millor dit, més ben dit, (o) més aviat, en altres paraules, dit d'una altra manera*, etc. El nou membre se superposa a l'anterior, que resulta matisat, corregit o anul·lat per la nova formulació.

c.3) De recapitulació: *en resum, en síntesi, en poques paraules, recapitulant, comptat i debatut*, etc. El nou membre sintetitza la informació fonamental del segment anterior i permet al receptor d'extreure'n allò que és rellevant per la prossecució de l'argumentació.

d) Els operadors discursius. Expliciten la força argumentativa d'un membre discursiu, però sense relacionar-lo amb altres segments anteriors. Són de tres classes:

d.1) Operadors de reforç argumentatiu: *en realitat, de fet, és clar, naturalment, en efecte, per descomptat, en el fons*, etc. Introdueixen un segment discursiu que és presentat com l'argument determinant i el desencadenant d'eventuals conclusions, enfront d'altres possibles arguments (implícits o explícits).

d.2) Operadors de concreció: *per exemple, com a mostra, per citar-ne un cas, en particular, (i més) concretament*, etc. Introdueixen un segment discursiu que és presentat com la concreció o l'exemple d'una generalització.

e) Els marcadors conversacionals. Tenen caràcter interactiu i es relacionen amb discursos típics de la màxima immediatesa comunicativa. Posen de manifest les relacions entre els participants en la conversa, i entre ells i els enunciat. Solen funcionar a mode de crides d'atenció per mantenir o comprovar l'estat de la comunicació entre els interlocutors. Bàsicament distingim aquí els que expressen modalitat epistèmica (*pel que sembla, sens dubte, en efecte, efectivament, clar*, etc.) o deòntica (*bé, bo, és clar*, etc.) i els enfocadors d'alteritat (*dona, home, escolta, mira, veges tu, vinga*, etc.).

■ 2.2 Caracterització dels marcadors del discurs

La caracterització dels MDs no es pot realitzar a partir de l'enunciació d'una sèrie de propietats necessàries i suficients, atesa la seva heterogeneïtat formal i semàntica i la diversitat d'instruccions metadiscursives que codifiquen. De fet, tots els trets que se'ls solen atribuir són graduals i es manifesten en diferent mode i mesura en cada MD. Per superar aquestes limitacions, Marín (2005) i Cuenca (2006) apliquen els principis cognitivistes de la teoria de Prototipus a la definició d'aquesta categoria. Així reïxen a esbossar una imatge bàsica dels MDs a la qual podem associar paraules i construccions susceptibles de ser incloses dins aquesta classe. Al capdavant, la pertinença d'una unitat lingüística al grup dels MDs es defineix per criteris de semblança no tant gramatical com funcional.

■ 2.2.1 Propietats entonatives

Els trets entonatius dels MDs guarden una correspondència amb altres de les seves propietats, com ara el caràcter extrapredicatiu i la manca de contingut semàntic conceptual.

La condició extraproposicional dels MDs té el seu reflex en la prosòdia dels enunciats en què es troben inserits. En la parla, aquestes unitats solen aparèixer entre pauses i posseeixen una corba melòdica pròpia i diferenciada del contorn de l'enunciat. En l'escriptura, el caràcter parentètic dels MDs es manifesta per la seva aparició entre signes de puntuació, que es representen mitjançant punts, comes, guions o dos punts.

- (1) Els afeccionats locals sortiren del camp més que satisfets amb el joc del seu equip. El Figueres, *en canvi*, va decebre. (*Punt Diari* 1987)²
- (2) El Gran Colmado va servir el sopar amb una safata plena de delicatessen, *a saber*: lionesa farcida d'espínacs a la crema, brandada de bacallà, arengada amb piquillo de Lodosa, canelons orly, amanida de gesiers confitats i palpís de llom trufat. (*Avui* 1988)
- (3) Aquesta altura depén de dues coses: l'alçària de les parets que es vol cobrir i de la que es vol emprar, segons les conveniències de cadascú (*per exemple*: des del terra fins al sostre, o bé des del sòcol fins a una cornisa real o a una franja que es vol deixar arran del sostre o qualsevol altra circumstància). (*El Temps* 1984)

El caràcter apositiu dels MDs és també un indicador de la seva prescindibilitat estructural (Cuenca, 2006: 55–56). És a dir, la seva eliminació no comporta la pèrdua de gramaticalitat dels membres discursius en què estan emplaçats, com mostren els exemples (1–3).

Pel que fa a la relació entre pronúncia i contingut semàntic en els MDs, un efecte de la seva manca de valor referencial (§ 2.2.4) és la reducció fonètica que experimenten els més gramaticalitzats. Marín (2005: 155–156) recull exemples d'*aviam* com a forma reduïda de *a + veiam / vejам*, *a veure* (i en parlars dialectals, *avere*) com a simplificació d'*anem a veure*, i *ma* com a abreuviament de *mira* en certs usos exclamatius al País Valencià.

2 Els exemples presentats provenen del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*.

■ 2.2.2 Propietats morfosintàctiques

Els MDs són unitats invariables o amb variabilitat restringida que s'originen en paraules i combinacions sintagmàtiques lexicalitzades. La nòmina de categories amb capacitat de generar-los és molt àmplia i inclou adjectius (*clar i ras, ras i curt*), adverbis i sintagmes adverbials (*bé, tanmateix, aleshores, altrament, més aviat, més exactament*), sintagmes preposicionals (*al capdavant, en definitiva, d'altra banda, sens dubte, per descomptat*), interjeccions pròpies (*eh!, ah!, oi?*) i impròpies (*home, dona*), formes d'imperatiu (*mira, vegeu, escolta, diguem-ne, vejam*), construccions verbals amb nucli en forma finita (*és clar, és a dir, vull dir, és a saber*) o en gerundi (*resumint, recapitulant, estrictament parlant, no obstant*) o participi (*tot plegat, comptat i debatut, millor dit, dit d'una altra manera*), clàusules subordinades (*pel que sembla, per dir-ho així, per citar-ne un cas*) i altres estructures de difícil classificació (*o sigui, tot i així, com a mostra*).

Els MDs tenen fixació interna de material i contingut. No admeten canvis de flexió provocats per relacions de concordança o dependència ni permeten la permutació ni la supressió dels seus constituents ni l'addició de nous. Malgrat açò, la fixació dels MDs és també un fenomen gradual que es desenvolupa de forma paral·lela a tot un seguit de canvis descrits per Traugott (1996) dins la cadena de gramaticalització. En un extrem trobem MDs plenament fixats (com ara *tanmateix, en conseqüència, és a dir*) que no admeten cap variació en la seva forma. Al seu costat hi ha sintagmes clarament vinculats a les funcions que atribuïm als MDs (com ara la reformulació o la modalitat epistèmica), que poden ser modificats.³ Així s'esdevé amb *millor dit* o *dit en poques paraules*, que poden aparèixer sense el nucli participial, o amb *sens dubte*, que pot ser ampliat per inserció de nous components.⁴ En ambdós casos, es tracta d'unitats el valor instructiu de les quals pot derivar-se directament del contingut semàntic dels seus constituents. Ahora, que la instrucció expressada pel MD resti inalterable malgrat la modificació dels seus components ens indica que ha perdut la seva capacitat referencial i el seu significat s'ha vist reduït a uns valors purament procedimentals.

3 Marín (2005: 151–152) estudia enfocadors d'alteritat derivats de *mirar* i *escoltar* que conserven la capacitat flexiva: “independentment de com es concreten pel que fa la flexió (*miri, mirin, mira, mireu; escolti, escoltin, escolta, escolten*), aquestes formes s'adrecen sempre a l'oient”.

4 Altres formes de variació estan representades per MDs com (*és*) *a saber*, amb el·lisi facultativa del verb finit, o *en una paraula / en dues paraules / en poques paraules*, amb alterança del component quantificador. Cf. també Robles (2016).

- (4) Té una família encantadora que el segueix a tot arreu allà on vagi. Aquest és, *en poques paraules*, un home que als seus 25 anys va conquistar el títol de Campió del Món de Conductors. (*Oriflama* 1974)
- (5) Només podem salvar la cara fent-los creure que Terrassa és independent. *O millor*: que per alguna injustícia, aquell col·legi encara depèn de Madrid. (*Diari de Barcelona* 1987)
- (6) Aquest concert, celebrat a l'Estadi Monumental de Núñez, va reunir més de 150.000 persones i va ser, *sense cap mena de dubte*, l'esdeveniment musical de l'any a Argentina. (*Avui* 1988)

En l'extrem contrari trobem construccions poc o gens lexicalitzades. Aquí situem, entre altres, marcadors endofòrics del tipus *en aquest sentit, a banda d'això, dit això*, etc.; operadors de concreció com *posaré un exemple, per posar-ne un exemple, perquè se'n facin una idea*, etc.; i reformuladors com *ara o el que és el mateix, per dir-ho breument, els ho dic d'una altra manera*, etc. La inclusió d'aquestes construccions dins els MDs es justifica per la seva contribució a l'organització textual i el seu paper metadiscursiu, equiparable al que posseeixen els MDs amb fixació i institucionalització plena (Cuenca, 2017).

■ 2.2.3 Propietats sintàctiques textuais

Com s'ha apuntat, els MDs resten fora de la configuració sintàctico-semàntica de l'enunciat. Açò no vol dir que no col·laborin a generar relacions gramaticals entre els membres discursius: contribueixen a l'estructuració del text enllaçant continguts proposicionals entre els quals generen vincles cohesius de dixi discursiva (Portolés, 2007: 30–31; Llopis, 2016: 241). La relació entre dos segments textuais units per un connector o un reformulador crea una anàfora per la qual el sentit del segon membre s'interpreta a partir de la seva interacció amb el contingut del primer.

La capacitat d'un bon nombre de MDs d'assenyalar relacions fòriques es posa de manifest en major o menor mesura en la seva forma denominativa. Resulta molt evident en marcadors endofòrics que inclouen pronoms, proformes o demostratius, del tipus *en aquest sentit, en aquesta línia, a banda d'això, dit això, per això, per posar-ne un exemple* (Cuenca, 2017; cf. Ferrari / Borreguero, 2015: 141–142), i també els que remetent a diferents moments de l'acte comunicatiu, com *com ja hem dit, com hem explicat anteriorment, com hem esmentat, com ja s'ha esmentat, com ja hem comentat més amunt* (Obis, 2017).

- (7) Em van convèncer que estaria bé que hi escrigués sobre sexualitat des d'una òptica antipatriarcal, i així ho vaig fer. *Dit això*, he de reconèixer que no m'entusiasmava ni el monotematisme ni la col·locació de l'article dintre d'una secció d'orientacions pràctiques. (*El Temps* 1986)
- (8) Tot té valor, però no tot valor pot ser econòmic. *Com ja s'ha esmentat*, cal que jo tingui necessitats que pots cobrir tu, i que tu en tinguis de quelcom que jo puc cobrir, per tal que hi hagi intercanvi. (Ferran Graell, *Anàlisi del fet social*, 1984)

A banda d'aquests MDs amb escassa lexicalització, hi ha altres plenament fixats on l'anàfora textual continua sent expressada per un element referencial explícit, que s'identifica inequívocament amb el cotext de l'esquerra: és el cas d'*això és, per això, no obstant això, tot i així*, etc.

- (9) Audi Norris disfruta durant aquests dies, fins a mitjan mes d'agost, el merescut descans del guerrer de les cistelles. *Per això*, un cop es va acabar el 30 de maig, el seu primer any de contracte amb el Barça, va retornar als Estats Units. (*Setze* 1988)
- (10) L'Isolar de la Garriga es va estrenar a la lliga nacional de divisió d'honor jugant amb al Palau Blaugrana amb el FC Barcelona i perdent per 4-2. *No obstant això*, el joc dels garriguencs va ser imponent durant tota la primera part. (*El 9 Nou* 1988)

De vegades, aquest element es troba implícit, però és recuperable per les relacions de concordança que la seva elisió produeix en el MD. Així s'explica la 3a persona verbal d'*és a dir, és a saber, o sigui, si fos el cas*, etc., que remet al segment previ com a eventual subjecte el·líptic. El mateix s'esdevé amb el masculí singular de *més ben dit, dit en poques paraules, dit d'altra manera, comptat i debatut, ras i curt*, etc.

- (11) El resultat era l'empresonament durant tot el temps de disponibilitat militar, *o sigui*, fins que s'acabés el període de reserva. (*Lo Raier* 1987)
- (12) Jo diria que pràcticament totes, *més ben dit* totes, les empreses japoneses establertes a Catalunya han tingut uns bons resultats. (*Avui* 1988)

■ 2.2.4 Propietats semàntico-pragmàtiques

Els MDs posseeixen un significat instructiu o procedimental, que els distingeix dels mots i sintagmes amb valor representacional o conceptual. Per a aquesta diferenciació seguim Blakemore (2002: 83–85), qui considera que el discurs està format per dues classes d'unitats lingüístiques: aquelles que tenen valor conceptual, les quals s'uneixen per formar enunciats interpretables a partir de condicions de veritat, i les que tenen valor procedimental, que aporten indicacions sobre com s'ha d'entendre el contingut d'aquests enunciats. Les darreres (entre les que es troben els MDs) no contribueixen a la construcció del contingut proposicional, sinó que expliciten els processos interpretatius que haurà de fer el receptor per assolir una comprensió pertinent dels significats que interactuen en el text.

Un dels indicis més clars del sorgiment d'un MD a partir d'un mot o una combinació lèxica és la pèrdua dels trets semàntics distintius dels seus components. La dessemantització és un procés progressiu pel qual la capacitat representacional de la unitat s'afebleix i el seu significat original és substituït per una o més instruccions metadiscursives amb què el nou MD contribueix a la construcció textual (Brinton, 1996: 275–277; Traugott, 1996). Quan aquesta transició culmina, en resulta un MD semànticament buit, que només expressa valors pragmàtico-discursius. Tanmateix, la diferenciació entre significat conceptual i procedimental no sempre és possible (cf. Llopis, 2016: 229–233), de mode que trobem MDs com *tanmateix*, *no obstant*, *és a saber*, *oi?* o *home*, la composició dels quals no ens dona gaires indicis sobre les instruccions que s'hi associen; en canvi, la major part dels connectors lèxics i parentètics (Cuenca, 2006: 202–204) expressen instruccions molt pròximes al significat que posseeixen els seus constituents quan es fan servir en el discurs lliure. Un bon exemple en són reformuladors com ara *en resum*, *en síntesi*, *més ben dit*, *més exactament*, *per dir-ho breument*, *per ser més precís*, *recapitulant*, *o el que és el mateix*, *en altres paraules*, etc.

Així, el significat d'un MD consisteix en les funcions (sobre les quals es fonamenta la classificació presentada en § 2.1) que és capaç de realitzar, sempre en el marc textual i no en l'oracional. Pel seu valor transfràstic, faciliten la transició d'un enunciat al següent activant en la ment del receptor els processos que el conduiran a una interpretació pertinent del conjunt. Com a organitzadors del discurs, poden articular les informacions contingudes en el text presentant-les com a arguments coorientats (*a més*, *així també*, *a sobre*, etc.) o antiorientats (*tanmateix*, *no obstant*, *en canvi*, *ben al contrari*, etc.) cap a unes determinades conclusions. Fins i tot són capaços

d'actuar dins dels límits de l'enunciat subratllant l'especial rellevància d'un dels seus membres per a la prossecució d'una argumentació. Casos evidents de la incidència d'un MD en l'estructura informativa de l'enunciat són els connectors additius que marquen el grau màxim d'una escala (*fins i tot, inclús, més encara*), així com els operadors de concreció (*en especial, sobretot, concretament*) i els reformuladors en determinats usos argumentatius (*és a dir, en resum, en definitiva, comptat i debatut*).

■ 3 Reflexió final

L'objectiu del nostre breu recorregut pels MDs catalans ha estat sintetitzar-ne les principals propietats perquè serveixin de marc als treballs que configuren aquest dossier. Subratllem una vegada més la naturalesa extraproposicional, discursiva i funcional d'aquestes unitats, la caracterització de les quals no obeeix a criteris gramaticals sinó al paper que acompleixen en la construcció textual i en l'expressió d'instruccions metalingüístiques que en garanteixin la correcta interpretació.

Hem mostrat també que les paraules i construccions susceptibles de ser incloses en aquesta categoria formen un grup heterogeni, la unitat del qual només es justifica per raons de semblança funcional. La revisió dels trets bàsics dels MDs, que cal entendre com a propietats graduals i no necessàries, ens ha permès establir-ne una imatge prototípica, que ha d'ajudar-nos a identificar els MDs plenament constituïts i aquells candidats a formar part de la categoria malgrat que encara es troben en procés de consolidació.

El paper fonamental dels MDs en la comunicació fa avui incompreensible la seva llarga marginació del nucli principal de la investigació científica. Per aquesta raó, el dossier que aquí presentem vol col·laborar a ampliar el coneixement d'aquestes unitats i esperonar la realització de noves recerques centrades en la gramaticalització com a principal mecanisme de creació dels MDs, la seva potencialitat expressiva i la seva relació amb l'activitat formulativa.

■ 4 Sobre els articles d'aquest dossier

Els treballs que conformen aquest volum temàtic s'organitzen en tres blocs. El primer està dedicat a l'estudi monogràfic de MDs de la llengua catalana, tant des del punt de vista diacrònic com sincrònic.

En l'article que enceta el dossier, Josep Martines estudia el sorgiment del condicional com a marcador epistèmic i evidencial en contextos repor-

tatius en català antic. L'autor mostra el paper essencial dels processos de subjectivació i intersubjectivació per explicar els diversos matisos semàntics i pragmàtics que arriba a prendre aquest temps verbal i que, a mitjan segle XV, el permetran d'actuar tot sol, sense altres elements lèxics ni discursius, com a marcador epistèmic i evidencial.

Caterina Martínez presenta un recorregut històric del MD *noresmenys* a través de textos legals, administratius, epistolars i de temàtica religiosa. L'autora reconeix i explica l'evolució d'un valor de càlcul o quantificació al segle XIII fins a un de concessiu al segle XVIII, passant per la preferència, la suma i la simultaneïtat. El canvi de significat d'aquest connector concessiu contraargumentatiu referma així la hipòtesi sobre l'existència de nodes semàntics compartits en constant evolució.

Josep Vicent Garcia s'ocupa del procés de discursivització de les construccions temporals amb *haver*, com *temps ha*. Centrant-se en els moments més destacats d'aquest desenvolupament, en aquest article es demostra com *fer* desplaça *haver* per a l'expressió de temps transcorregut, mentre que el segon verb codifica paral·lelament valors intensius i pragmàtics. En l'actualitat, les formes amb *haver* es troben fortament fossilitzades i funcionen com a marcador de registre formal.

Maria Josep Cuenca reflexiona sobre la relació entre els connectors lèxics i els gramaticals en el discurs polític. Mitjançant l'estudi d'un corpus format per debats celebrats al Parlament de Catalunya, l'autora mostra el grau de gramaticalització assolit per connectors lèxics, especialment pels marcants endofòrics, que els equipara funcionalment als connectors gramaticals plenament constituïts per la seva capacitat d'ancorar millor el discurs i explicitar metalingüísticament els moviments que es realitzen en els processos argumentatius.

Aina Obis investiga el grau de gramaticalització i fixació de 19 marcadors metadiscursius amb funció endofòrica a partir de textos acadèmics d'alumnes universitaris. L'anàlisi morfològica, sintàctica i pragmàtica de les dades corrobora la hipòtesi que es tracta de marcadors situats en la fase preliminar del procés de gramaticalització.

El segon bloc temàtic aborda l'estudi dels MDs en català des d'un punt de vista contrastiu.

Carme Bach realitza una anàlisi comparada català-castellà dels MDs de reformulació *en fi/en fin, al cap i a la fi/al fin y al cabo* i *en definitiva/en definitiva*. La suposada equivalència que sembla derivar-se de la seva forma denominativa queda en entredit quan se'n revisa la coocurrència amb unitats pertanyents a altres categories, especialment amb les conjuncions, i el grau de

gramaticalització. Els resultats presentats per l'autora confirmen que, malgrat l'existència de certes similituds, no es tracta de MDs intercanviables ni, per tant, sinònims.

Maria Estellés i Maria Josep Cuenca prenen el català *ans* i l'espanyol *antes* com a objectes d'estudi. Si bé els dos mots *per se* ja expressaven en origen un valor refutatiu, avui dia aquest significat només es pot trobar en els connectors parentètics *ans bé/ans al contrari* en català i *antes bien/antes al contrario* en espanyol. A pesar de l'aparent similitud de les formes, l'anàlisi de la seva freqüència i distribució en un corpus sincrònic revela la distinta naturalesa d'ambdós MDs.

Ferran Robles explora la relació entre MDs i estructura informativa a través de l'anàlisi d'*és a dir* i *das heißt*, els reformuladors prototípics del català i l'alemany. L'aplicació del model de segmentació del discurs de Basel li permet identificar correspondències entre les instruccions expressades per aquestes partícules i la seva posició respecte de les unitats informatives que componen l'enunciat. Els resultats obtinguts semblen confirmar que, al costat d'altres continguts procedimentals, els MDs codifiquen indicacions precises sobre l'estatus informatiu dels referents textuais i la seva rellevància per la progressió textual i la construcció de les argumentacions.

Sarah Gemicioglu clou aquest apartat amb un treball que mostra la proximitat entre els processos de gramaticalització dels MDs i els d'altres categories lingüístiques. Mitjançant un estudi de corpus basat en mostres textuais del segle XIII, l'autora observa l'evolució del llatí HOMO en les formes *on* del francès, *hom* del català i *omne* de l'espanyol, i postula que l'aturada de la gramaticalització d'HOMO en aquesta darrera llengua s'explica per diferències contextuais, de posició sintàctica i altres modificacions, que no s'operaren en les altres dues.

El dossier es tanca amb dos treballs sobre la traducció dels MDs. En el primer, Vicent Salvador s'endinsa en els marcadors d'oposició del *Diccionari per a ociosos* de Joan Fuster i les seves traduccions a l'espanyol, anglès, italià i francès. Partint d'una visió estilística i respectant l'*ethos* de l'autor, Salvador examina les principals construccions concessives i els connectors que hi apareixen i les solucions traductològiques adoptades. Alhora, observa el grau de gramaticalització d'aquests i altres MDs d'oposició.

Per últim, Alejandro González i Blanca Arias analitzen els marcadors conversacionals alemanys *also* i *na*, i la seva traducció al català dins l'obra *Jeder stirbt für sich allein* de Hans Fallada. L'anotació pragmàtica d'un corpus paral·lel permet arribar a resultats de tipus qualitatiu i quantitatiu, com la principal funció recapituladora de *also* i introductora de noves idees de *na*.

Quant a la traducció al català, s'indiquen les diferents solucions observades depenent de la posició, el to, la funció o el tipus de clàusula de cada MD. ■

■ Bibliografia

- Anscombe, Jean-Claude / Ducrot, Oswald (1983): *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles: Mardaga.
- Antos, Gerd (1982): *Grundlagen einer Theorie des Formulierens*, Tübingen: Niemeyer.
- Blakemore, Diane (2002): *Relevance and linguistic meaning*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Borreguero, Margarita / López, Araceli (2011): «Marcadores discursivos, valores semánticos y articulación informativa del texto», in: Aschenberg, Heidi / Loureda, Óscar (eds.): *Marcadores del discurso: de la descripción a la definición*, Madrid / Frankfurt: Iberoamericana / Vervuert, 169–210.
- Brinton, Laurel J. (1996): *Pragmatic markers in English. Grammaticalization and language change*, Berlin / New York: de Gruyter.
- Cuenca, M. Josep (2006): *La connexió i els connectors*, Vic: Eumo.
- (2017): «Connectors gramaticals i connectors lèxics en la construcció discursiva del debat parlamentari», *Zeitschrift für Katalanistik* 30, 99–121.
- Ferrari, Angela / Borreguero, Margarita (2015): *La interfaz lengua-texto. Un modelo de estructura informativa*, Madrid: Biblioteca Nueva.
- Günthner, Susanne (2012): «Eine interaktionale Perspektive auf Wortarten: Das Beispiel *und zwar*», in Rothstein (ed.), 14–47.
- Imo, Wolfgang (2012): «Wortart Diskursmarker?», in Rothstein (ed.), 48–88.
- Institut d'Estudis Catalans (ed.) (s.a.): «Corpus textual informatitzat de la llengua catalana», <<http://ctilc.iec.cat/>> [28.02.2017].
- Llopis, Ana (2016): «Significado y funciones en los marcadores discursivos», *Verba* 43, 227–264.
- López, Araceli / Loureda, Óscar (2013): «La reformulación discursiva entre lo oral y lo escrito», *Oralia* 16, 221–258.
- Marín, M. Josep (2005): *Marcadors discursius procedents de verbs de percepció*, València: Universitat de València.
- Obis, Aina (2017): «El grau de gramaticalització dels marcadors metadiscursius endofòrics», *Zeitschrift für Katalanistik* 30, 123–142.

- Portolés, José (2004): *Pragmática para hispanistas*, Madrid: Síntesis.
- (2007): *Marcadores del discurso*, Barcelona: Ariel.
- Robles, Ferran (2016): «Metadiskurs und Phraseologie: phrasale Formulierungsmarker im Deutschen und Katalanischen», *Zeitschrift für Katalanistik* 29, 59–79.
- Rothstein, Björn (ed.) (2012): *Nicht-flektierende Wortarten*, Berlin / Boston: de Gruyter.
- Sperber, Dan / Wilson, Deirdre (1986): *Relevance*, Oxford: Blackwell.
- Traugott, Elizabeth Closs (1996): «Grammaticalization and lexicalization», in: Brown, Keith / Miller, Jim (eds.): *Concise encyclopedia of syntactic theories*, Oxford: Pergamon, 181–187.
- Verschueren, Jef (2000): «Notes on the role of metapragmatic awareness in language», *Journal of Pragmatics* 10, 439–456.
- Ferran Robles i Sabater, Universitat de València, Institut Interuniversitari de Llengües Modernes Aplicades / Departament de Filologia Anglesa i Alemanya, Avda. Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <ferran.robles@uv.es>.
- Pau Bertomeu Pi, Universitat de València, Departament de Filologia Anglesa i Alemanya, Avda. Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <pau.bertomeu@uv.es>.